

De dubbele roofmoord van van Nijega

25 November 1867

Een familieplan tegen armoede(1)

In het digitaal archief van de Leeuwarder Courant is erg veel te vinden over het verleden van Friese dorpen, personen of andere dingen. Het is maar net waar je interesse naar uitgaat.

Zo kwam ik een dubbele moord tegen die gepleegd was op de Hegewei (Hogeweg) nr. 6 te Nijega. Op dit adres woonde tot 25 november 1867 het echtpaar Wytze Tjeerds Hiddema en Sytske Wopkes Sijtsma.

De verklaringen van de 40 getuigen en van de daders naar aanleiding van dit drama, maakten mij zeer nieuwsgierig. Niet alleen vanwege het drama op zich, het geeft ook een zeer goed tijdsbeeld weer van dit gebied op “de Heide” rond Houtigehage”. Deze roofmoord was eigenlijk een ondoordacht plan om iets aan de eigen armoede te doen. De 3 verdachten werden overigens pas drie jaar later in 1870 gearresteerd, dit gebeurde net na het afschaffen van de doodstraf die we toen nog kenden in Nederland.

De Ontdekking

Op dinsdagochtend 26 november 1867 was boer Wytze van de Hei vanuit Nijega onderweg naar de boerderij van de familie Hiddema om te overleggen over de huur van een stuk landbouwgrond. Bij aankomst zag boer Wytze dat de voordeur openstond van de familie Hiddema. Omdat de voordeur open stond is boer Wytze naar binnen gestapt maar trof daar niemand aan. Vervolgens is boer Wytze door gelopen naar achteren. In de ruimte die word gebruikt om te karnen zag hij mevrouw Hiddema liggen, zonder klompen aan haar voeten en met haar hoofd tegen de deur van het klompenhok. In eerste instantie dacht v.d. Hei dat mevrouw Hiddema een toeval had gekregen. Omdat hij de deur van het klompenhok wilde openmaken zodat hij haar man kon waarschuwen, viel haar hoofd een beetje naar beneden waardoor er bloed uit haar neus kwam. Door het kleine kiertje van de geopende deur zag hij hierna boer Hiddema op de stalgang liggen, hij lag languit met de handen gestrekt, terwijl de kat bovenop hem zat. Compleet overstuur is v.d. Hei naar buurman Jonas Reinder Jacobi gerend. Gezamenlijk zijn ze terug gegaan naar de boerderij van het echtpaar Hiddes alwaar ze de lugubere vondst in ogenschouw hebben genomen. Mevr. Hiddema had een rode striem in haar hals maar aan boer Hiddema konden ze niet zoveel ontdekken. De kleding van het echtpaar was in ieder geval niet kapot. De bedstee, de kast en de kabinetsdeuren stonden wagenwijd open en ook de laden waren allemaal open getrokken. Er waren echter nergens sporen van (in)braak te vinden. Ook buurman Poppe Siebes Siebinga kwam een kijkje nemen, deze constateerde dat het bed onbeslapen was en het haardvuur was uit gegaan door gebrek aan brandhout.

Het onderzoek

De rijksveldwachter Jacob Mients de Jong uit Drachten en Burgemeester Martinus Manger Cats van de gemeente Smalingerland kwamen kort hierop ook poolshoogte nemen. De Burgemeester sommeerde vervolgens dat dokter Klaas Piters Pelen en Rinze Reeling Brouwer uit Drachten de stoffelijke resten moesten komen onderzoeken.

“Door een ter terechtzitting zooverre des betreffende voorgelezen op den ambtseed opgemaakt proces-verbaal van regter-commissaris, - dat op last van dezen, in den namiddag van 27 November 1867, de lijken zijn gelegd in twee doodskisten die door dien regter-commissaris respectievelijk zijn verzegeld en op last overgebracht naar het algemeen armhuis te Drachten, alwaar de door hem ongeschonden bevonden zegels zijne tegenwoordigheid zijn afgenomen de kisten geopend en de lijken, na beëdiging van voormelde doctoren (Armendokter Klaas Pieters Pel 1797-1878), aan dezen te uit- en inwendige schouwing zijn overgegeven, welke schouwing onmiddellijk daarop in den laten avond en volgenden nacht, in tegenwoordigheid van de regtercommissaris is

bewerkstelligd”.

Na het eerste plaatselijke onderzoek kwam al snel naar voren dat zowel de boer alsook de boerin plekken hadden in de hals. Na deze eerste oppervlakkige onderzoeken zijn de stoffelijke overschotten in kisten gelegd, verzegeld en naar het armenhuis te Drachten gebracht. Hier aangekomen hebben dokter Pel en dokter Brouwers een dag later sectie verricht op de stoffelijke overschotten. De officiële uitkomst van deze sectie was dat het echtpaar door verstikking (verwuring of strangulatio) om het leven is gebracht. Achteraf bekeken waren er wel een aantal getuigen die iets hadden gezien maar hierover vertel ik later meer.

Het moordplan

Het moet rond 23 of 24 november 1867 zijn geweest, toen kwam Marcus Dalstra thuis van zijn werk op de polder. Heel precies wist hij dit niet meer te vertellen toen hij zijn getuigenverklaring deed op 22 oktober 1870, bijna 3 jaar later. Hij woonde op de Surhuisterveenseheide, vlakbij de Speklaan (Spekloane). Hier woonde Marcus met zijn vader Lammert Teijes Dalstra en zijn moeder Fokje Jans Haarsma. Drie van de vier kinderen (Jan, Sietske en Tije) hadden het ouderlijk huis al verlaten. Neef Auke Freerks Dalstra uit Houtgehage was ook aanwezig op deze bewuste novemberdag in 1867. Het was dus op zaterdag of zondag 24 november dat ze bij elkaar zaten, plannen bedenkend om aan geld te komen. Het was al erg genoeg om vrije landarbeider te zijn, om dan ook nog deze vreselijke armoede te moeten mee maken was helemaal ondraaglijk. Nu, met de winter voor de deur voelden ze allemaal dat ze alles bij elkaar zouden moeten schrapen. In deze periode ging men vaak als bedelaar of als bezem- en boender verkoper door het leven. Zomers, wanneer er bij de boer werd gewerkt had men het beter omdat er voor geld werd gewerkt.

Zo kwam de oude boer Wytze Tjeerds Hiddema waarvoor Marcus had gewerkt, ook ter sprake. Hiddema woonde in Nijega met zijn vrouw Sytske Wopkes Sijtsma aan de Hogeweg (Hegewei), vanaf wat nu de kilometerweg heet Richting Drachten, de eerste boerderij aan de rechterkant. Op deze boerderij waren geen kinderen aanwezig, ook waren er op deze dag geen arbeiders aan het werk en dus een geschikte dag en plaats om een overval uit te voeren. Bovendien wist Marcus waar het echtpaar hun geld en andere kostbaarheden opborg, omdat hij hier als knecht had gewerkt. Om ongezien binnen te kunnen komen hadden ze het plan opgevat om net te doen alsof ze een koe wilden kopen.

De weg (tocht) naar het echtpaar Hiddema

Vader Lammert, zoon Marcus en neef Auke Dalstra gingen op maandagavond 25 november richting Nijega. Aan de reis werd begonnen toen het al donker was, om op deze manier niet het risico te lopen bekenden tegen te komen. Eerst langs een klein binnendijkje en aan het huis van een zekere Dictus voorbij. In Rottevalle over de Jan Gaukeslaan en hierna over de straatweg naar de laan toe die op de Hogeweg uitkomt. Volgens een getuige had Auke een blauwe kiel aan en hield hij in zijn hand een stok vast met een veter eraan. Ze waren dus toch nog een bekende tegengekomen die hen ook nog een goedenavond had toe gewenst. Een paar meter verderop had Lammert met zijn onmiskkenbare zware en stotterende stem de opmerking geplaatst “W-wat doet hij zo laat nog op straat?” Volgens de voorbijganger (Barend van der Wal uit Surhuisterveensterheide) kon dit alleen maar Lammert zijn geweest omdat hij zijn stem onmiddellijk herkende. Deze latere getuige kwam zojuist van zijn werk uit Oudega en was een kwartiertje geleden bij de boerderij van Hiddema langs gelopen.

De plaats-delict

Het echtpaar Wytze Tjeerds Hiddema en Sytske Wopkes Sijtsema stond bij iedereen bekend als zijnde erg gastvrij. Nog op dezelfde dag in de namiddag, waren twee agenten langs gekomen om samen met het echtpaar koffie te drinken. Dit waren de vrijwillige rijksveldwachter Jacob Mients de Jong uit Drachten en veldwachter Sietze van Houten uit Oudega. Bij de koffie hadden zij van het

echtpaar ook nog enige boterhammen gekregen. Volgens hun verslag houdt de boer zelf meer van gebakken spek of vlees. Rond half vijf zijn de veldwachters weer weg gegaan. Toen de drie Dalstra's bij de boer aankwamen, deed Auke het woord. Ze kwamen om een koe te kopen, Met dit gegeven liet Hiddema het gezelschap vlot binnen. Marcus was immers al een vertrouwd persoon voor boer Hiddema, hij had bij hem als boerenknecht gewerkt. Het was dan ook niet vreemd dat het gehele gezelschap nog even naar de huiskamer ging om een beetje bij te praten bij een bakje koffie. Na het bijpraten gingen ze richting de stal, Auke en boer Hiddema werden het eens over de koop van een bepaalde koe. Hierna ging het in optocht terug naar het huis, Lammert voorop met het licht, hoogstwaarschijnlijk met een zogeheten "Snotneus" (olielamp), hierna kwam mevrouw Hiddema met Marcus en toen boer Hiddema met Auke. Ze hadden van tevoren een plan bedacht, op het moment dat Lammert aan de terugweg begon richting het huis met de petroleumlamp, zou hij de lamp uitblazen. Dit was het afgesproken teken om het echtpaar om te brengen. Toen het licht uit ging, stond de boer op de stalgang, hier heeft Auke zijn keel dicht geknepen. Mevrouw Hiddema stond op dat moment op de karnhoek en Marcus heeft haar op dezelfde manier om het leven gebracht.

"De oude man is dood" zei Auke, nu hadden de Dalstra's alle tijd om het huis te doorzoeken naar de kostbaarheden die ze zo graag wilden hebben. Marcus wist wel ongeveer waar ze moesten zijn. Volgens hem moesten ze naar de voorkamer omdat daar het kabinet stond. Zijn vader maakte het vuur van de lamp weer aan door met een tang een stuk vuur uit de haard te halen. Uit het kabinet haalden ze een gouden oor-ornament voor een hoofdkap, een zilveren horloge met een koperen kast, een zwart zijden halsdoek, twee gouden gespen, een stuk katoen, wat geld en twee stukken zogeheten "vijfschaft". Dit waren dure lappen grof textiel die geweeft waren op een weefgetouw met vijf schachten. Hiervan maakte men gewoonlijk hemden, onderbroeken of rokken. Het domste artikel dat ze hebben mee genomen was een broodmes met een benen handvat. Op dat handvat stond de unieke tekst "Op kool en worst volgt grooten dorst". Verder stalen ze nog de winterjas van de boer en een "everlasten" broek. Deze had unieke splitten aan de onderkant van de broekspijpen en een brede klep. Een stuk spek werd ook onder de jas gestoken en mee genomen. Hierna duwde Marcus de raamluiken open. Toen hij naar buiten ging, liep hij ergens zo hard tegenaan dat zijn jas onder het bloed kwam te zitten van de wond die hij hierdoor opliep. Toen ze weg gingen van de boerderij deed Lammert zijn schoenen uit om geen sporen achter te laten, later heeft hij ze weer aan getrokken.

De weg terug naar huis

Op de terugweg naar Houtgehage zijn ze via de Nijegaasterhoek, richting Oostermeer naar het huis van Auke gegaan. Nou ja, huis... het was niet veel meer dan een plaggenhut met 2 ruitjes aan de voorkant met in het midden een stenen schoorsteen waar een stookhutje tegenaan stond. Het had één woonvertrek met een bedstee en daarachter was nog enige ruimte. Het armoedige onderkomen, voorbij de Speklaan aan de Houtigehaagsterreed stond ongeveer tien voetstappen van de weg af. Uiteindelijk waren ze thuis en konden ze de gestolen goederen delen. Hier mochten geen vreemde ogen naar kijken dus deden ze wat oude lappen voor de raampjes. Niemand had hen gezien... Dachten ze!

De twee nachtelijke reizigers

Jan Wolters Veenstra en zijn vrouw Hendrikje Siebes Boomsma zouden naar Heerenveen om een bezoek te brengen aan de halfzuster van Jan. Lopend was dat nogal een flinke onderneming en zodoende waren ze 's nachts maar vast aan de lange wandeling begonnen. Toen ze vlak bij de plaggenhut van Auke waren, zagen ze dat 3 mannen hen tegenmoet kwamen vanuit de richting van de Speklaan, over de heide. Omdat ze dachten dat het dronken mensen waren, wilden ze hen niet tegen komen en hebben ze zich verscholen in het donker in een nabij gelegen greppel totdat het gezelschap aan hen voorbij was gegaan. Toen ze zagen dat de 3 mannen de plaggenhut betraden, wilden ze weer door gaan met de reis naar Heerenveen. Omdat de Dalstra's doeken voor de ramen

deden, begon de nieuwsgierigheid van de twee nachtelijk reizigers de overhand te krijgen van hun angst en zijn ze stiekem naar het venster geslopen. Door een kier in de doeken zagen ze dat één van de drie mannen een grote zak op tafel plaatste. Door het licht van de olielamp konden de twee zien dat er een gouden oor-ornament (hoofdkap speld) uit de zak kwam. Vervolgens herkenden ze de stem van Auke die tegen de andere twee vertelde “Dat was een taaie oude kerel! Mijn arm doet nog zeer van de kracht die ik moest gebruiken”. Nu zagen de voorbijgangers ineens ook wie de andere 2 personen waren in de plaggenhut, het waren Marcus en zijn vader Lammert. Jan zei tegen Hendrikje “Wij moeten maar weer terug naar huis gaan, dit ziet er niet goed uit!” Jan had geen zin meer om naar Heerenveen te gaan en verbood zijn vrouw om over dit nachtelijk avontuur te spreken. Jan verkocht Heidebezems en moest hiervoor heel vaak 's nachts al op pad. Jan was doodsbang dat de Dalstra's hem ook wat wilden aandoen wanneer ze elkaar in de nacht zouden treffen.

Het geweten begint op te spelen

Nadat de drie Dalstra's thuis waren werd bedacht dat ze het gestolen spul moesten verbergen. Volgens Lammert was begraven onder de varkenstrog de beste plaats, zoon Marcus ging hier ook mee akkoord. Tezamen hebben ze de hoofdkap speld, zilveren schaar en het zilveren horloge in de grond begraven. Onderling hebben ze het gestolen spek verdeeld. Vier dagen later ging Marcus naar de markt in Drachten. Doordat zijn geweten begon op te spelen, voelde hij zich daar niet geheel op zijn gemak. Hij voelde zich onrustig en opgejaagd. Marcus wilde ondertussen ook wel eens te weten komen hoever het politieonderzoek was gevorderd. Op de markt liep hij veldwachter Geart Oenes Schriemer tegen het lijf en vroeg aan hem of de identiteit van de vermoorde mensen al bekend was, “iedereen weet al wie het zijn maar ik weet het nog niet” aldus Marcus. Veldwachter Schriemer is met dit verhaal naar zijn collega Klaas Johannes Diemersen getogen. De familie Diemersen kenden de Dalstra's tot in detail, ze woonden scheef achter hen. Schriemer en Diemersen zijn 6 dagen na de moord op 1 december 1867, bij Marcus langs geweest om hem te ondervragen. Als alibi gaven Lammert en Marcus op dat ze samen op zoek waren naar werk in de omgeving van Opeinde, onder andere bij boer Harmen Broers Kijlstra. Nadat dit was nagevraagd bij boer Kijlstra werd al snel duidelijk dat dit alibi niet klopte omdat boer Kijlstra van niets wist en hen niet had gezien. Het is nog steeds een raadsel waarom de Dalstra's na dit voorval niet zijn aangehouden voor een uitgebreidere, dieper gravende ondervraging! Ook hierover later meer.

Het op afbetaling kopen van eten en goederen was even voorbij voor de Dalstra's, even geen armoede meer. Alles wat aan geschapt werd, betaalden de Dalstra's direct. Dit verklaarde later ook de vrouw van de winkeluitbater Hendrik Bethlehem uit Rottevalle.

De kroongetuige

Eén van de twee nachtelijke reizigers, Jan Wolters Veenstra kwam te overlijden nog voor de daders van deze vreselijke dubbele moord bekend waren, hij stierf overigens een natuurlijke dood. Zijn vrouw Hendrikje kreeg last van haar geweten doordat ze in de winter van 1869 Marcus weer tegenkwam, vlak bij haar huis. Hij keek even naar alle kanten om er zeker van te zijn dat niemand zag wat hij aan het doen was en haalde toen de gouden hoofdkap speld uit een doek. Na de dood van haar man in 1870 kon Hendrikje niet langer voor zich houden wat ze in die bewuste nacht had gezien en gehoord en is naar de broer van de vermoorde Sytske gegaan. Bij haar broer (Sytze Wopkes Sijtsema) heeft ze haar hart gelucht door bovenstaand relaas aan hem te vertellen. Later in de rechtszaal heeft Hendrikje ditzelfde verhaal nogmaals verteld, zij was de 22ste getuige.

Op kool en worst volgt grooten dorst

Auke heeft ook maar weinig plezier gehad van het gestolen mes. Al snel had hij in de gaten dat het benen heft met bovenstaande spreuk, eraf moest. Het originele heft viel er regelmatig uit zichzelf af, boer Hiddema had hier ook regelmatig last van. Eenmaal eraf heeft hij er een heft van vlierhout op gemaakt en dit bevestigd aan het mes door er wat kaarsvet in te laten lopen. Na enig onderzoek was dit kaarsvet nog steeds zichtbaar. Antsje Jans Mulder heeft tijdelijk bij Auke Dalstra in huis

gewoond en kon het mes met los heft op verzoek van veldwachters Klaas Johannes Diemersen, Wijbrand van der Velde en Hans Schriemer, tonen.

“Belenen” bij de bakker

Eigenlijk waren ze ook al eerder door de mand gevallen, ze hadden namelijk bij Ludzer Petrus van der Molen de bakker van Drachtster-Compagnie, het zilveren horloge, het blauwe vijfschaften ûnderbaaitsje (onderbroek of onderrok) en de zwarte broek als onderpand gegeven. Omdat de bakker het niet helemaal vertrouwd heeft hij hier melding van gemaakt, op 2 april 1869 is alles in beslag genomen door de veldwachters Klaas Johannes Diemersen en Geart Oenes Schriemer. Vanaf dat moment hadden de Dalstra's zichzelf definitief in het daglicht gezet als hoofdverdachten. Auke Dalstra heeft nog een poging ondernomen om de goederen weer in zijn bezit te krijgen wat niet is geslaagd omdat de bakker eerst geld wilde zien. Hierdoor kreeg Auke in de gaten dat het fout zat. Hij zei tegen bakker van der Molen “Je kunt het mij niet terug geven omdat je het aan de politie hebt gegeven, dit zal je later nog gaan opbreken!” Dat “opbreken” is nooit gebeurd maar de Dalstra's waren nog steeds niet gearresteerd!

Auke's alibi

De angst was bij Auke het ergst aanwezig en had zich voorgenomen om een gedegen alibi aan te nemen. Hij vroeg aan boer Frans Jans Kuperus uit Rottevalle waar hij van maart tot en met mei 1869 aan het werk was geweest te verklaren dat hij de bewuste avond van 25 november 1867 tot elf uur 's avonds op zijn boerderij was gebleven. Het antwoord van de boer was echter overduidelijk en niet mis te verstaan “dat kan ik niet verklaren want dan zit ik er ook tot over mijn nek in”.

De arrestatie

De bewijslast tegen de drie Dalstra's stapelde zich snel op toen er op 16 augustus 1870 een inval werd gedaan in hun plaggenhutten.

Hier werd vervolgens gevonden:

1 goed werkend geweer

2 pistolen

1 ingekorte sabel

iets wat op een degen lijkt

Bij Auke werd een zogeheten lommerdbriefje gevonden waarop stond dat het om een duffeljas (zware winterjas) ging. Op deze zelfde dag werden er ook getuigenverklaringen afgenomen van iedereen die iets aan de drie Dalstra's hadden beleend of van hen had gekocht.

Op 3 december 1870 zijn de Dalstra's gearresteerd op verdenking van moord met voorbedachte rade. Zeer opmerkelijk blijft het feit dat er drie jaar voor nodig is geweest om al de bewijslast bij elkaar en sluitend te krijgen, hierover straks meer. Op 7 februari 1871 was de akte van inbeschuldigingstelling pas klaar.

Officier van Justitie Barend Brouwer

Barend Brouwer, geboren in 1826 te Almelo wilde als Liberaal in 1864 de politiek in. Zijn partijgenoten wilden hem hier graag bij helpen. Gezien zijn advertentiecampaignede uit die tijd was hij de ideale kandidaat. Zijn vrijzinnige gevoelens over de toepassing van de grondwet hadden uiteraard te maken met het feit dat de Liberalen het nut van de doodstraf betreden. De doodstraf was iets wat “definitief” was, dit ging het doel van de straf voorbij. Namelijk de bestrafte te verbeteren. Ook aan de “afschrik-functie” van deze straf werd getwijfeld.

Het lange wachten van de veldwachters om de drie Dalstra's aan te pakken had alles te maken met het feit dat dat hun baas Officier van Justitie Barend Brouwer van Heerenveen het niet wilde laten gebeuren, was dit om juridische redenen of speelden hier toch (persoonlijke) politieke redenen mee?

Het kon namelijk maar zo zijn dat hij zijn gevecht tegen de doodstraf door deze zaak zou verliezen.

Nog een dubbele moord

Deze kans was zeer zeker aanwezig, ook omdat in 1875 bij de veroordeling van Henricus Jacobus Jut deze discussie opnieuw op gang werd gebracht omdat ze hem de doodstraf hadden willen geven. De veroordeelde had “op zijn minst” een dubbele moord op zijn geweten, te weten de rijke weduwe van der Kouwen en zijn dienstmeid Heleentje Beelo uit Den Haag. Deze Henricus Jacobus Jut is later beroemd geworden door een kermisexploitant die een kermisattractie naar zijn achternaam heeft vernoemd, “De kop van Jut”.

(Henricus Jacobus Jut; geboren op 19 juli 1851 te Den Haag en is overleden in de gevangenis van Leeuwarden op 12 juli 1878 (36 jaar). Hij kon de Blokhuispoort maar twee jaar verdragen. Zelf zei hij “liever de doodstraf dan ernaar te smachten in de gevangenis”.

De dubbele roofmoord van van Nijega

25 November 1867

Een familieplan tegen armoede(2)

De jacht op de daders van deze dubbele moord speelt zich tegelijkertijd af met een van de meest ernstige vraagstukken van de politiek, de afschaffing van de doodstraf. Het kabinet van Bosse/Fock was een Liberaal, Nederlands kabinet dat het land bestuurde van 4 juni 1868 tot 4 januari 1871. In 1870 werd de doodstraf in Nederland uit het reguliere strafrecht gehaald door het invoeren van een nieuwe wet door minister van Lilaar. Dit is een zeer zwaar proces geweest en met slechts een zeer krappe meerderheid is de doodstraf afgeschaft.

Was het werkelijk zo erg om de drie Dalstra's op juridische gronden te arresteren?

Lees en oordeel zelf!

Besefte de Officier van Justitie Barend Brouwer dat de pers de publieke opinie kon beïnvloeden? Zelf gebruikte hij de kracht van de kranten volop voor het nastreven van zijn eigen politieke ambitie's.

In een brief van 4 april 1869 legt de officier van justitie uit aan de veldwachters van Drachten waarom de drie Dalstra's nog niet mogen vermoeden dat ze als verdachten worden aangemerkt in deze zaak. De veldwachters moeten nog maar even geduld zien op te brengen omdat de gestolen goederen vanzelf wel weer boven water komen wanneer het word verkocht of verpand.

~~~~~

Heerenveen 4 april
1869

No = 533

De belangrijkste ontdekkingen in de afgelopen week en gisteren avond bij missive van den 2 dezen maand 4 4/28 van wet ontvangen, betrekkelijk den moord te Nijega, hebben mij en den regtercommissaris gebragt tot een nieuw onderzoek van de in deze zaak gevorderde procedure.

Wij kwamen tot het besluit ons geduld om de zaak door hervatting der constructie tot klaarheid te brengen te onderdrukken en vooreerst geen nieuwe verhooren te houden, omdat, hoe gewillig de vermoedens ook zijn, deze voornamelijk steunen op op getuigenissen der naaste familie van de verdachte en derhalve niet tot bewijs dienen kunnen.

Een nieuw verhoor zou thans alleen geschieden met het doel om eene bekentenis van de verdachten te verkrijgen. Word dit deel gemist, dan acht ik voor langen tijd, misschien voor altijd, de hoop vervlogen de schuld van de verdachten te bewijzen. Uit eene vroegere tegen de Dalstra's gevoerde instructies bleek, dat zij gewoon zijn hardnekkig te ontkennen zelfs tegenover de meest sprekende bewijzen. Zij stalen voor eenige jaren een koe, kruiwagens, landbouwgereedschappen, kortom eene kleine boerderij. Ofschoon deze zaken in hun bezit gevonden werden en ieder eigenaar die herkende bleven zij toch volharden in hunnen ontkenning. Bij die gelegenheid bleek echter hunne groote onvoorzichtigheid is het verkopen van gestolen goederen, ook n u is dit het geval.

Nauwelijks is er een jaar na den gruwelijken moord verlopen of zij beginnen reeds te verkoopen. Eerst komen voorwerpen, die in ieders bezit zijn en dus weinig verdacht wekken voor den dag. Zoals een hemdrok en horlogie. Liet men hen nog eenigen tijd in rust dan dan zouden ook de voor

hen meer gevaarlijke stukken (oorijzer, gespen, enz.) te gelde maken. Zoals het meer gaat heeft het gepraat van het publiek dat wis nu reeds over de geheele provincie uitstrekt, ons een slechten dienst bewezen. De verdachten zijn weer voorzigtig geworden en tot nadenken getragt. Evenwel trek ik uit hunnen geaardheid het vermoeden dat zij zeer spoedig weer in den waan zullen geraken dat het gevaar van ontdekking geweken is. Daarom verzoek ik U edele de politie beamptes Uwer gemeente, wien ijver Zeer wordt gewaardeerd, goed op het gemoed te drukken met de familie Dalstra en de even verdachte familie Sietzema niet meer te spreken maar in stilte hunne handelingen en gangen gade te slaan en tevens van dezelve en andere uitdragers nauwkeurig in het oog te houden.

Zelfs komt het mij wenselijk voor dat Schriemer en Diemersen hier en daar te kennen geven, dat de hemdrok, horlogie en gereedschap niet van de Hiddema's afkomstig zijn. Intussen blijf ik mij bij U edele aanbevelen voor de meededeeling van alleen vermoedens, hoe klein ook, welke ter uwer kennis mogten komen. Van mijnen kant zal ik U edele op de hoogte houden van maatregelen welke wij hier voornemens zijn te nemen.

*De officier van Justitie te Heerenveen
Mr. Barend Brouwer.*

~~~~~

Pas na de veroordeling van de Dalstra's op 24 juni 1871, wist Brouwer in de tweede kamer te komen. Hij is hier tot 1875 als onopvallend liberaal lid geweest. In 1879 is Brouwer op 52 jarige leeftijd overleden in Arnhem.

De rechtspraak

In de Leeuwarder Courant van 7 februari en 4 juni 1871 staat een zeer uitgebreid verslag.

(de Leeuwarder van 19 februari 1871)

S.W.J. Van Welderen baron Rengers
Advocaat van Lammert Dalstra.

L.W. Van Kleffens
Advocaat van Marcus Dalstra.

W.R. Van der Weide
Advocaat van Auke Dalstra.

(de Leeuwarder van 28 februari 1871)

Om een goed beeld te kunnen krijgen van wat de getuigen hebben verklaard, stel ik ze hierbij één voor één aan je voor:

1) **Klaas Pieters Pel**, Dokter te Drachten (Dragten).

Stelde de oorzaak vast van het overlijden door sectie te verrichten op de lichamen van het echtpaar. Door deze sectie kwam naar voren dat het echtpaar door verstikking (suffocatio) is omgebracht.

2) **Rinze Reeling Brouwer**, Dokter te Drachten (Dragten).

Stelde de oorzaak vast van het overlijden door sectie te verrichten op de lichamen van het echtpaar.

Door deze sectie kwam naar voren dat het echtpaar door verstikking (suffocatio) is omgebracht.

3) **Jacob Mients de Jong**, politiedienaar en onbezoldigd rijksveldwachter te Drachten. Heeft met collega **van Houten** uit Oudega vlak voor de moord nog koffie gedronken en aldaar eenige boterhammen genuttigd met het echtpaar Hiddema

4) **Harmen Broers Kijlstra**, Boer en wethouder van Smalingerland te Opeinde. Verklaard dat hij samen met zijn knecht, boer Hiddema nog levend heeft gezien na 17:00 uur.

5) **Antje Wiebrens Pijl** te Nijega. Verklaard dat zij mevrouw Hiddema om 19:00 uur nog naar het haardhouthok heeft zien gaan.

6) **Alle Jelles Kroes**, te Nijega. Heeft verklaard dat om 20:15 uur de raamluiken waren gesloten bij de familie Hiddema. Er brandde licht maar er was niemand te horen, gewoonlijk kon men op straat de stemmen in huize Heddema wel horen.

7) **Hattem Alles Welling**, boer te Opeinde. Verklaarde onderweg te zijn naar boer Hiddema, dat de raamluiken bij aankomst dicht waren, er in de huiskamer een flauw licht brandde, er in de stal bij het vee volop licht brandde.

8) **Teije Klazes Jansma**, Boer te Beetsterzwaag. Verklaarde dat Auke Freeks Dalstra bij hem in dienst is geweest van 12 mei 1855 tot en met 12 mei 1857, kan zich niet meer herinneren of Auke de desbetreffende broek die als bewijsstuk dient in zijn bezit had in de periode dat Auke daar in dienst was, tevens hetzelfde voor het horloge.

9) **Sjoerd Reinders Jacobi**, boer te Nijega. Verklaarde dat na de moord de schotel op de deur zat, tussen de karnhoek en het klompenhok.

10) **Wijtze Gerrits van der Hei**, boer te Nijega. Wonende schuin achter de Hiddema's en eerste ontdekker van de stoffelijke overschotten van het echtpaar. Bovengenoemde kwam naar boer Hiddema om te onderhandelen over de huur van een stuk land.

11) **Jonas Reinders Jacobi**, Hiddema's naaste buurman, boer te Nijega. Kwam samen met de op nummer 10 genoemde persoon binnen en constateerde hetzelfde als voornoemd persoon.

12) **Poppe Siebes Siebinga**, Hiddema's overbuurman, boer te Nijega. Verklaarde om 10:30 uur naar de plaats-delict te zijn gekomen, constateerde hetzelfde als getuigen 10 en 11, verklaarde verder dat hij in de wetenschap verkeerde dat boer Hiddema een "Everlasten" broek bezat.

13) **Sijtse Wopkes Sijtsema**, (broer van Sijtse Wopkes Sijtsema) Verklaarde het horloge en de zwarte halsdoek te herkennen als zijnde eigendom van het echtpaar Hiddema.

14) **Tieke Lammerts Rozema**, naaister te Nijega. Verklaarde de "Duffelskejas" de twee lappen "vijfschaft" en het mes te herkennen als zijnde van het echtpaar Hiddema.

15) **Froukje Eizes Wijma**, echtgenote van Bartele Algra, koemelkster te Nijega. Verklaarde ook het eerder genoemde "vijfschaft" te herkennen als zijnde van het echtpaar Hiddema.

16) **Aaltje Popkes Jansma**, echtgenote van Wiebe Huizinga, naaister te Oudega. Verklaarde de "Everlasten"broek en de "Duffelskejas" te herkennen als zijnde van het echtpaar Hiddema.

17) **Jan Izaaks Douma**, grutter te Oudega. Verklaarde dat hij aan boer Hiddema, twee dagen voor de moord, een aantal biljetten van 10 gulden en 20 rijksdaalders heeft betaald.

18) **Lieuwe Gjalts van der Lei**, veehouder te Nijega. Verklaarde dat Marcus in het verleden bij boer Hiddema aan het werk was geweest en bekend was met het reilen en zeilen in de huishouding van boer Hiddema.

19) **Wieger Sjoerds van Bruggen**, arbeider te Surhuisterveen op de heide. Heeft met zijn zoon Sjoerd op de dag van de moord gezien dat Marcus en Auke bij elkaar waren, een stuk ijzer hebben gescherpt en met een pistool of geweer hebben geschoten.

20) **Sjoerd Wiegers van Bruggen**, arbeider te Surhuisterveen op de heide.

Zie verklaring 19e getuige.

21) **Barend van der Wal**, arbeider op de Surhuisterveenseheide.

Verklaarde op de dag van de moord de zware, stamelende stem van Lammert Dalstra te hebben herkend.

22) **Hendrikje Siebes Boomsma**, weduwe van Jan Wolters Veenstra, arbeidster op de Surhuisterveenseheide.

Heeft verklaard in de nacht van de moord de drie Dalstra's vanaf de Speklaan te hebben zien thuis komen

23) **Antje Pertus Mulder**, vrouw van Wander de Baes, boerin te Rottevalle.

Verklarende dat, ze vier personen langs haar woning voorbij heeft zien lopen vanuit Opeinde richting Rottevalle, ze Lammert herkende aan zijn Horrelvoet (klompvoet red. Zie akte van beschuldiging).

24) **Trijntje Roels van de Meulen**, echtgenote van Henrik Bertlehem, winkelbediende te Rottevalle.

Verklaarde dat de Dalstra's na de moord nooit meer bij haar op krediet dingen hebben gekocht.

25) **Klaas Johannes Diemersen**, dienaar van politie en Smalingerland.

Verklaarde dat, hij samen met veldwachter Geart Oenes Schriemer al op 1 december 1867 bij Lammert en zijn zoon Marcus Dalstra waren geweest om aan hen te vragen waar zij op het tijdstip van de moord waren. Lammert en Marcus verklaarden op zoek te zijn geweest naar werk in de omgeving van Opeinde, hij op 31 maart 1869 samen met rijksveldwachter Wijbrand van der Wijde en Hans Heines Schriemer bij Ludser Petrus van der Molen is geweest om een "onderbaaitsje" en een horloge in beslag te nemen, hij op 16 juni 1870 met dezelfde veldwachters bij Auke Dalstra is geweest en een met met een vlierhouten heft (handvat) en een los benen heft waarvan op de laatste een spreuk stond gegraveerd, in beslag heeft genomen.

26) **Wijbrand van der Heide**, rijksveldwachter te Surhuisterveen.

(zie verslag van getuige 25)

27) **Hans Heines Schriemer**, Rijksveldwachter te Surhuisterveen.

(zie verslag van getuige 25)

28) **Arjen Lieuwe Biesma**, politiedienaar te Opeinde.

Herkende het mes als zijnde van het echtpaar Hiddema doordat hij zelf met eigen ogen had gezien hoe boer Hiddema het benen heft vast maakte met een kaaskorst nadat mevrouw Hiddema klaagde dat het heft los zat.

29) **Ypkje Smeding**, weduwe van Gerben Gerbens de Jong, te Houtgehage.

Verklaarde dat ze het mes met vlierhouten heft wel eens van Antsje Jans Mulder (vriendin van Auke) heeft geleend maar het heft met spreuk erop nooit heeft gezien.

30) **Yme Thomas Bakker**, Handelaar te Sneek.

Verklaarde dat hij nooit een mes aan Auke Dalstra heeft verkocht.

31) **Ludser Petrus van der Molen**, bakker te Drachtster-Companie.

Verklaarde dat de vriendin van Auke, Antsje Jans Mulder, drie onderpanden aan hem heeft gegeven met de verklaring van eerste recht tot terug kopen (zie verslag).

32) **Antsje Gjalts Welling**, te Drachtster-Companie, vrouw van bakker Ludser Petrus van der Molen.

(zie verslag getuige 31)

33) **Geart Oenes Schriemer**, politiedienaar te Smalingerland

Verklaarde dat, hij vier dagen na de moord Marcus tegen kwam op de markt te Drachten, Marcus aan hem heeft gevraagd of het al bekend was wie de vermoorde mensen waren terwijl iedereen wel wist dat het om het echtpaar Hiddema ging (zie ook getuige 25).

34) **Marijke Freerks Dalstra**, zuster van den derden beschuldigde.

Verklaarde dat haar broer wel een zilveren horloge heeft gehad maar er anders uitzag dan dit bewijsstuk.

35) **Frans Jans Kuperus**, boer te Rottevalle, onder Opeinde.

Verklaarde dat Auke hem vroeg een alibi te verschaffen (zie eerder verslag).

36) **Antsje Jans Mulder**, vriendin van Auke Freerks Dalstra, uit Houtigehage. Wist onder andere het benen mes-heft met de spreuk erop tevoorschijn te halen.

37) **Hinke Petrus Pool**, echtgenote van Lammert Teijes Dalstra, stiefmoeder van Marcus Lammerts Dalstra (zie akte van beschuldiging).

Heeft meerdere belastende verklaringen afgelegd over alle drie Dalstra's .

38) **Oebele Sjoerds van der Veen**, (overleden in 1868)

39) **Wietske Hanzas Nieuwenhuis**, echtgenote van Pieter Eizes Sloterdijk, naaister te Surhuisterveen.

verhindert vanwege ziekte.

Verklaarde dat ze acht weken na de moord een onderbroek heeft gemaakt voor Marcus. Dit heeft ze vervaardigd uit een lapje "vijfschaft", verder had hij wel vijftig gulden (fl. 50,-) op zak.

40) **Antsje Teijes Tuinstra**, echtgenote van Meindert Teake van der Meer, te Surhuisterveen. (verhindert vanwege vergevorderde zwangerschap) Verklaarde dat de winter voor de moord, Lammert Teijes Dalstra nog aan het bedelen was om rond te kunnen komen maar dat de volgende winter hij alles contant bij haar afrekende en schijnbaar geen gebrek meer had aan geld.

Het vonnis

Vanuit alle richtingen wees het er overduidelijk op dat de drie Dalstra's de moord van het echtpaar Hiddema op hun geweten had. Hierop stond toen ter tijd zonder uitzondering, de doodstraf. In 1859 is in Leeuwarden de bekende Friese moordenaar Ype Baukes de Graaf verhangen, In het jaar erna is het laatste doodvonnis in Nederland uitgevoerd. Op 18 mei 1870 is de doodstraf in Nederland afgeschaft na een debat dat zeven dagen heeft geduurd. De overheid was al lange tijd bezig om deze nieuwe wet er door te krijgen maar dit lukte pas na 40 jaar, met een zeer krappe meerderheid aan stemmen. Het is niet bekend of dit een van de redenen is geweest dat de Dalstra's zo lang (3 jaar) op vrije voeten zijn gebleven, maar een maand na deze wetsverandering heeft de overheid actie ondernomen en hebben ze de Dalstra's gearresteerd. Wanneer het toen niet was gelukt om de doodstraf af te te schaffen, hadden de drie Dalstra's gegarandeerd de doodstraf gekregen! Al was het dan nog niet gezegd dat dit vonnis ook was uitgevoerd, Koning Willem de III had vanaf 1860 het recht verworven om gratie te mogen verlenen aan gestraften. Voor de voorstanders van de doodstraf was dit een uitgesproken gelegenheid geweest om de roofmoord op de Hiddema's te gebruiken als uitstel voor het afschaffen van de doodstraf in Nederland.

Artikeltje uit de Leeuwarder Courant van 25 juni 1871:

Auke Dalstra verliest verzoek om gratie.

Hierdoor gebeurde het dat alle drie de Dalstra's levenslang kregen.

Letterlijk stond er dan ook in het uitgesproken vonnis van 8 maart 1871:

"Lammert Teijes Dalstra, Marcus Lammerts Dalstra en Auke Freerks Dalstra, alle drie tot een confinement in een huis van reclusie en tuchtiging, ieder voor een tijd van zijn leven lang, om aldaar door zijn arbeid zijn onderhoud te gewinnen".

In het Blokhuis van Leeuwarden

Het was destijds niet zo aangenaam als dat het nu is om in "de Blokhuis" in Leeuwarden te zitten. Om het te overleven moest je bikkelhard zijn. De afmetingen van je cel waren 2,5 x 3,5 meter met alleen een éénpersoons bed erin en een privé plaspot, afsluitbaar met een deksel. De bewakers hadden de mogelijkheid om je op ieder moment van de dag te bekijken door een luikje in de stalen deur van je cel. Door ditzelfde luikje werd ook je eten in de cel gebracht. Helemaal aan de bovenkant van je cel was een klein raampje waar een beetje daglicht door naar binnen kwam, onder dit raampje zat een klein roostertje waar wat frisse lucht door naar binnen kon komen, het was er bedompt en erg vochtig binnen. De eerste 5 jaar waren het ergst, je was 23 en een half uur op cel, je werkte 16 uur per dag, je mocht niet liggen wanneer je op cel was, iedere dag werd je een half uur "gelucht". Je kwam dan in een cel met een dak van tralies waardoor de gevangenen de lucht konden

zien. De werkzaamheden die verricht werden bestonden voornamelijk uit naaiwerkjes. Brieven schrijven (als je al schrijven kon) mocht alleen naar directe familie maar je kon wel brieven van anderen ontvangen, hoefde niet persé alleen familie te zijn. Je post werd gecontroleerd en gecensureerd. Visite was toegestaan maar men kon elkaar niet aanraken. In "De Blokhuis" kwamen veel ziektes voor waarvan longontsteking de meest voorkomende was. Pas na 5 jaar kwam je in een cel terecht waar je weer contact kon maken met je medegevangenen. Je moest lichamenlijk en geestelijk zeer gezond en sterk zijn, anders lag je al op het kerkhof nog voordat je je straf had uitgezeten.

Toen het levenslange vonnis over de Dalstra's was uitgesproken, heeft er waarschijnlijk niemand bij stilgestaan dat er ook maar één van de Dalstra's "de Blokhuis" zou kunnen overleven.

(foto van de strengste strafgevangenis van Nederland "De blokhuispoort" te Leeuwarden)

Het einde van de drie Dalstra's

Lammert Teijes Dalstra was 68 jaar oud toen hij in de gevangenis terecht kwam en overleed in 1885 op 77 jarige leeftijd. Zijn tweede vrouw Hinke Pieters Pool was in 1876 al overleden. Lammert heeft altijd beweerd onschuldig te zijn aan de moorden op het echtpaar Hiddema. Zijn zoon Marcus echter had zo'n zwaar belastende schuldverklaring tegen hem afgelegd, dat hij op zijn minst schuldig was aan het feit dat hij erbij aanwezig was geweest (medeplichtigheid). De verklaringen van de andere getuigen spraken vaak ook niet in zijn voordeel, hij werd vaak herkend aan zijn typische stamelende stem en aan zijn horrelvoet (klompvoet). Zijn advocaat kon hierdoor niet voorkomen dat Lammert Dalstra de cel in moest. Misschien werd hij inderdaad te zwaar bestraft met levenslang omdat hij niemand daadwerkelijk had vermoord.

Marcus Lammerts Dalstra is een jaar na de moord op 12 december 1868 getrouwd met Stijntje Pieters de Meer. Stijntje had al een kind uit haar vorige huwelijk, Marcus erkende het kind als zijnde van hem en gaf het kind de naam Lammert. Vlak voor zijn arrestatie op 28 augustus 1870 kwam dochter Ymkje op de wereld. Later heeft Stijntje nog 6 kinderen gekregen van Gerardus Franzes Postmus. Deze kinderen hebben allemaal de achternaam Dalstra gekregen omdat het 26 jaar heeft geduurd voor ze officieel kon scheiden van Marcus, nadat hij werd vrij gelaten.

In het "geheime register" van ontslagen gevangenen zit nog steeds een portretfoto van Marcus Dalstra uit 1894, het jaar dat hij vrij kwam. Dit geheime register is nu vrij toegankelijk op de website van Tresoar.

Nr. 1523. Dalstra Marcus Lammerts,;

Oud 50 jaar, arbeider, gehuwd, protestant, geboren te Houtgehage, onder Drachten, laatst gewoond hebbende te Surhuisterveensterheide, lang 1.70 meter, haar en wenkbr. Bruin, voorhoofd breed, oogen blauw, neus spits, mond gewoon, kin rond, baard zonder, aangezicht ovaal, kleur gezond. Werd 8 maart 1871 door het provinciiaal gerechtshof in Friesland wegens manslag met voorbedachten rade en diefstal tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld, welke straf in 1892 is verwisseld in 25 jaren tuchthuisstraf. Hij is, na gratie te hebben gekregen op 6 september jl uit de strafgevangenis te Leeuwarden ontslagen en zal zich ter ontvangst zijner uitgaanskas naar buitenpost gemeente Achterkarspelen begeven. Zijn gedrag in de gevangenis was zeer goed. Hij was als reiniger (schoonmaker) werkzaam. Hij kan schrijven.

Marcus Lammerts Dalstra is op 68 jarige leeftijd overleden op 20 maart 1911.

Auke Freerks Dalstra werd over het algemeen beschouwd als de aanstichter/bedenker en hierdoor de hoofdverdachte van deze dubbele moord op het echtpaar Hiddema en heeft 35 jaar straf uitgezeten, mede omdat hij eerder was veroordeeld.

'door twee ter rechtzitting voorgelezen extract-arresten en door de erkenning van dezen beschuldigde,- dat deze beschuldigde bij arrest van dit hof van 5 april 1861, ter zake diefstal van

vee in de weide, is veroordeeld tot eene tuchtstraf van vijf jaren en; nadat op den 5 april 1861 uit de gevangenis was ontslagen, bij gelijk arrest van den 26 september 1870 ter-zake van diefstal van vee in de weide, na vroeger tot eene criminele straf te zijn veroordeeld geweest, is veroordeeld tot een tuchtstraf van 6 jaren'.

Moeder Tryntsje Aukes Bijlstra is destijds met al haar kinderen en goederen op straat terecht gekomen, uit huis gezet zeg maar. Ze moet toen tegen haar zoon hebben gezegd “Op de plaats die ik voor jou in gedachten heb, zal de zon en de maan jou nooit meer kunnen belichten...” Nadat ze in het armenhuis was terecht gekomen, heeft haar zoon haar eens een kado gegeven Dit kado was het gebloemde hoofddoekje van mevrouw Hiddema. Het hoofddoekje is op 16 augustus 1870 door de politie in beslag genomen en tijdens de rechtszaak als bewijsstuk opgevoerd.

Auke Freerks Dalstra is op 84 jarige leeftijd in hetzelfde armenhuis te Drachten alwaar zijn moeder ook heeft gewoond, overleden. Ironische kanttekening bij zijn overlijden is dat hij is overleden op dezelfde plaats als waar het echtpaar Hiddema lag opgebaard toen dokter Pel en dokter Brouwer sectie op hen verrichte.

(foto van het armenhuis op de zuiderkade te Drachten in 1910)

Bronvermelding

Literatuur:

Smallingerland

Geschiedenis van Smallingerland

500 jaar Liwarden

Van de arme Friesche Heide

Blokhuispoort

Drachten, mensen door de tijd

Instanties:

Streekmuseum-volkssterrenwacht

Tesoar

Gemeente archief Smallingerland

Websites:

<http://www.archiefleeuwardercourant.nl/>

<http://www.meertens.knaw.nl/cms/>

<http://www.parlement.com>

<http://home.hetnet.nl/~martinus.jongsma/dab/dab-fm4.htm>

<http://www.ecclesianet.nl/over+de+doodstraf>

Vertaald uit het Fries door:

Harrie Nicolai,

op: 02-09-2014

te Leeuwarden.